

Т. В. Бова,

к. е. н., доцент, докторант, Донецький державний університет управління

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕНЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проведено аналіз методологічної бази досліджень державного регулювання інвестиційної діяльності. Обґрунтовано політику держави щодо активізації інвестиційної діяльності.

The analysis of methodological base of researches of the state adjusting of investment activity is conducted. The policy of the state in relation to activation of investment activity is conducted.

Ключові слова: державне регулювання, інвестиційна діяльність, методологічна база досліджень.

ВСТУП

Особливість інвестиційних процесів в Україні полягає, зокрема, у тому, що вони відбуваються при спаді виробництва й інфляції. Це, у свою чергу, потребує вдосконалення правового, організаційного та економічного механізму управління інвестиційними процесами. Необхідний новий підхід, відмінний від поширеного раніше у вітчизняній теорії і практиці, коли інвестиції розглядалися як капітальні вкладення, під якими розумілися всі витрати на відтворення основних фондів, включаючи витрати на їх ремонт.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Науковий аналіз проблем державного регулювання інвестиційної діяльності здійснений у працях багатьох українських науковців: О.І. Амоші, М.Д. Білик, І.К. Бланк, М.Х. Корецького, А.В. Мерзляк, А.А. Пересади, М. Г. Чумаченка, О. М. Ястремської, та зарубіжних — Л. Гітмана, М. Джонка, Дж. Кейнса, Д. Норткотта, У. Шарпа.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— проаналізувати методологічну базу досліджень державного регулювання інвестиційної діяльності;
— обґрунтувати політику держави щодо активізації інвестиційної діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі реформування економіки України проблема залучення інвестицій і піднесення на цій основі вітчизняного виробничого сектора є центральною. Саме від її успішного вирішення багато в чому залежать спрямованість і темпи подальших соціально-економічних перетворень. Вирішення проблеми залучення інвестицій потребує розробки й упровадження в практику спеціальних механізмів організації інвестиційних процесів, які ефективно забезпечували б залучення і цільове використання засобів, що інвестуються.

Нарощування обсягу інвестицій і підвищення ефективності їх використання є необхідною умовою структурної перебудови й економічного зростання. Економічне зростання визначається безліччю чинників, які поділяються на дві групи: чинники пропозиції та чинники попиту і розподілу. Інвестиції — найважливіша складова чинників пропо-

зиції, і за своєю суттю вони є рушієм економіки, що забезпечує її рух уперед. Як правило, чим більша частка коштів, що зберігаються, тим вищий темп приросту економіки.

Зростання ролі інвестування в ринковій економіці вимагає теоретичного і практичного переосмислення його місця в системі ринкових відносин. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне внести певні уточнення у трактування деяких понять для розкриття суті управління інвестиційними процесами.

У літературі існує багато визначень, у яких відображені істотні риси такого базового економічного інструменту, як інвестиції. Так, в історичній праці відомих дослідників К.Р. Макконелла і С.Л. Брю зазначено, що "інвестиції — витрати на виробництво і нагромадження засобів виробництва і збільшення матеріальних запасів" [6, с. 98].

Авторитетне міжнародне видання "Тлумачний фінансовий словник" Бернара і Коллі, який узагальнює методологічні підходи європейських країн у галузі економіки, пропонує розрізняти категорії "інвестиції" (капітальні вкладення), з одного боку, і "вкладення капіталу", з другого. Прочитуємо дослівно суть цієї відмінності з вищенаведеного джерела: "Вкладення капіталу відрізняється від інвестиції тим, що як за мотивацією, так і за природою суб'єкта, який його здійснює, воно відокремлене від процесу виробництва. Можливий прибуток або ризик, якого він при цьому зазнає, залежить від прозорливості вкладника, а не від його продуктивних здібностей" [2, с. 19].

Таким чином, вкладення капіталу трактується як операція вкладення капіталу в сферу, не пов'язану з професійною діяльністю або компетенцією його власника, що розраховує отримати прибуток з такого розміщення коштів. Із цього можна зробити висновок про те, що найважливішою ознакою інвестицій як економічної категорії є продуктивний характер використання капіталу, тоді як термін "вкладення капіталу" застосовується до характеристики фінансових операцій: гроші, інші депозити, короткострокові цінні папери і т. д. Цю саму думку підкреслює у своїй монографії і вітчизняний дослідник у галузі інвестиційного права А.Г. Богатирьов [1, с. 116]. Саме продуктивний, а також довгостроковий характер витрачання коштів часто дає змогу авторам поставити знак рівності між інвестиціями і капітальними вкладеннями, хоча це не зовсім коректно (докладніше зупинимось на цьому нижче).

Необхідно відзначити, що європейська методологія допускає поширення терміна "інвестиції" і на цінні папери, але "в точному значенні слова це допустимо лише за участі, що відображає можливість управляти корпорацією, і отже, в цьому випадку таке вкладення капіталу є інвестиція" [2, с. 69].

Дві фундаментальні праці про інвестування — "Основи інвестування" Л. Гітмана, М. Джонка та "Інвестиції" У. Шарпа, Г. Александера, Дж.Бейлі — трактують інвестування як інструмент фондового ринку. У процесі становлення й розвитку інвестиційних процесів в Україні в теорії інвестування з'явилися інші визначення, що відображають характерні риси інвестицій.

Перш ніж сформулювати висновки за результатами перевіреного аналізу, треба встановити чіткі критерії і внутрішні принципи формування поняття будь-якої галузі знань. У філософському розумінні поняття виступає як думка, яка виділяє з деякої наочної сфери і збирає в клас об'єкти за допомогою вказівки на їх загальні й особливі ознаки [7, с. 100]. При цьому поняття виражаються за допомогою описових термінів. Найважливішими логічними характеристиками будь-якого поняття, які розкривають внутрішню природу досліджуваного явища, є його обсяг (множина узагальнених об'єктів) і зміст (ознака, на основі якої здійснюється узагальнення). Таким чином, розкриваючи поняття, пов'язане з інвестиційними процесами, необхідно особливу увагу приділити використуванню термінам, предмету (що вкладати) й об'єкту (куди вкладати) вкладень, а також узагальненим ознакам, які найчастіше виступають як мета інвестування, місцезнаходження об'єкта вкладення (всередині або поза своїм бізнесом, в Україні або за кордоном, по різних галузях народного господарства) і терміни інвестування (до одного року — короткострокові вкладення; більше ніж один рік — довгострокові вкладення). Виходячи з такого розуміння внутрішньої логіки формування понятійного апарату, що характеризує інвестиційні процеси, можна дійти таких висновків.

У вітчизняній літературі зустрічаються поняття, що не повною мірою відповідають сучасним умовам господарювання. Відсутність ринкових стимулів реалізації капіталовкладень і неповний перелік об'єктів інвестування (наприклад, надзвичайно рідко як об'єкт інвестування виступають цілі господарюючі суб'єкти, нематеріальні активи, персонал) є найтиповішими прикладами такої невідповідності основних понять інвестування новим чинникам і умовам функціонування української економіки. Іншим, не менш важливим висновком є існування окремих, але в теоретичному плані дуже значущих суперечностей між поняттями, розробленими на основі облікового (бухгалтерського) й загальноекономічного (аналітичного) підходів.

Формулюючи визначення, автори або зовсім не розглядають мету інвестування, або приділяють увагу окремим специфічним аспектам цього економічного процесу. Ця проблема виходить за межі завдання з удосконалення понятійного апарату, оскільки від чіткої відповіді на питання, на досягнення яких цілей спрямоване інвестування, залежатимуть результативність виробничо-фінансової діяльності господарюючого суб'єкта і рівень ризику відповідних заходів [5, с. 62]. На думку Д.А. Єндовицького [4, с. 51], можна говорити про п'ять принципово відмінних підходів до опису цілей інвестування при розробці конкретних визначень інвестицій. У рамках традиційного підходу інвестиції націлені на досягнення прибутку і доходу як найважливіших критеріїв результативності операційної, фінансової й інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів ринкової економіки.

Макроекономічний підхід характеризується розглядом цілей інвестування не з позиції конкретного господарюючого суб'єкта, а з позиції економіки в цілому (єдиної сис-

теми, в якій взаємодіють ринки капіталів, товарів, послуг і чинників виробництва). Згідно з цим підходом інвестиції повинні бути спрямовані на збільшення обсягу функціонуючого в економічній системі капіталу, причому придбання раніше використаних (частково зношених) активів (основних фондів) не вважається інвестиціями, а всього лише "переведенням активів з одного рахунку на інший" [5, с. 69]. Послідовниками такого підходу є в більшість західних учених, які спеціалізуються на дослідженні проблем макроекономіки, — Е.Д. Долан, Д. Ліндсей, К. Кемпбел [9, с. 85].

Слід зазначити, що, маючи це на меті, вони враховують інтереси досить вузького кола суб'єктів інвестиційних процесів, а саме — тільки власників компанії. Тому при виробленні визначення поняття "інвестиції" необхідно формулювати універсальні цілі, однаково прийнятні для більшості учасників інвестиційних процесів. Отримання економічної вигоди або позитивного соціального ефекту є прикладом такого підходу у виробленні універсальних цілей інвестування.

Деякі автори у визначенні предмета й об'єкта вкладень або комбінують ці поняття, або звужують їх до одного-двох елементів. Багато українських економістів як предмет вкладень розглядає тільки грошові кошти, не враховуючи інші активи, які можуть виступати як внесок учасника інвестиційних процесів (основні фонди, майнові права, програмні продукти, власна праця). Добре відомі розробники методики ЮНІДО В. Беренс і П. Хавранек пропонують як предмет вкладень розглядати економічні ресурси. Класичне визначення поняття "економічні ресурси" передбачає як мету, яка узагальнює різні види ресурсів, розглядати можливість їх використання для виробництва товарів і послуг [6, с. 37].

Можна стверджувати, що в наукових публікаціях неоднозначно розкривається поняття інвестиційного процесу та інвестування. В економічних словниках інвестиційний процес тлумачиться як послідовна зміна стадій розвитку інвестицій, а інвестування розглядається як основа інвестиційної діяльності. При цьому втрачається розгляд їх сутності та взаємозв'язку в складі інвестиційної діяльності.

Інвестиційний процес пропонується розглядати як стратегічно спрямоване вкладення різних економічних ресурсів, яке здійснюється з метою отримання підприємством індивідуальних конкурентних переваг або в будь-якій формі вигід у майбутніх періодах. Таким чином, інвестування є способом дії фінансових відносин між господарюючими суб'єктами на господарській процес, у результаті якого об'єднують свої інтереси підприємства, що пропонують тимчасово вільні грошові кошти, з підприємствами, які мають потребу в них.

У зв'язку з наявністю на одному полюсі тимчасово незатребуваних ресурсів, а на іншому — потреби в них, виникає необхідність функціонування дієвого механізму регулювання співвідношення "попит — пропозиція" на інвестиційні ресурси. Це регулювання здійснюється в інвестиційній сфері, до якої належить капітальне будівництво, інноваційна сфера (нові дослідження і технічні розробки), фінансові ринки (валютний, ринки золота і капіталів), ринки нерухомості й землі (в Україні ці ринки тільки починають формуватися в окремих регіонах), ринки майнових прав, ринки трудових ресурсів.

Інвестиції як економічна категорія виконують ряд найважливіших функцій, без яких неможливий нормальний розвиток економіки будь-якої держави. Інвестиції на макrorівні є основою для:

- здійснення політики розширеного відтворення;
- прискорення науково-технічного прогресу, поліпшення якості й забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;

— структурної перебудови суспільного виробництва і збалансованого розвитку галузей народного господарства;

— створення необхідної сировинної бази промисловості;

— цивільного будівництва, розвитку охорони здоров'я, культури, а також вирішення ряду інших соціальних проблем;

— пом'якшення і вирішення проблеми безробіття;

— охорони навколишнього середовища;

— конверсії військово-промислового комплексу та ін.

Інвестиції відіграють виключно важливу роль і на мікрорівні. На цьому рівні вони необхідні, перш за все, для досягнення таких цілей:

— розширення і розвитку виробництва;

— недопущення надмірного зносу основних фондів;

— підвищення технічного рівня виробництва;

— підвищення якості й забезпечення конкурентоспроможності продукції конкретного підприємства;

— здійснення природоохоронних заходів;

— придбання цінних паперів і вкладення коштів у активи інших підприємств.

Зрештою, вони необхідні для забезпечення нормального функціонування підприємства в майбутньому, стабільного фінансового стану і максимізації прибутку. Таким чином, інвестиції є найважливішою економічною категорією і відіграють значущу роль як на макроекономічному рівні, так і на рівні конкретних підприємств.

Для обліку, аналізу і підвищення ефективності інвестицій необхідна їх науково обгрунтована класифікація, яка дасть змогу детально й усебічно аналізувати рівень їх використання і на цій основі діставати об'єктивну інформацію для розробки й реалізації ефективних інвестиційних процесів.

За часів планової економіки у вітчизняній літературі і на практиці найбільшого поширення набула класифікація капітальних вкладень за такими ознаками [3, с. 76]:

За ознакою цільового призначення майбутніх об'єктів капітальні вкладення підрозділяються на:

— виробниче будівництво;

— будівництво культурно-побутових установ;

— будівництво адміністративних будівель;

— дослідні та геологорозвідувальні роботи.

За формами відтворення основних фондів:

— на нове будівництво;

— на розширення і реконструкцію діючих підприємств;

— на технічне переозброєння.

За джерелами фінансування — на централізовані й децентралізовані.

За напрямом використання — на виробничі та невикористані.

У ринковій економіці класифікації на основі вказаних ознак потребують ряду доповнень з таких причин:

1) інвестиції — ширше поняття, ніж капітальні вкладення. Вони включають як реальні, так і фінансові інвестиції, які не враховуються у вказаній класифікації;

2) при ринкових відносинах значно розширюється кількість засобів і методів фінансування як капітальних вкладень, так і в цілому інвестицій, а також сфера їх застосування. Усе це не знаходить місця і не відображається у вичерпаній класифікації.

Науковий і практичний інтерес становить класифікація інвестицій щодо об'єкта їх застосування [8, с. 39]:

— інвестиції в майно (матеріальні інвестиції) — інвестиції в будівлі, споруди, обладнання, запаси матеріалів;

— фінансові інвестиції (придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів);

— нематеріальні інвестиції (інвестиції в підготовку кадрів, дослідження і розробки, рекламу).

Найбільш комплексна класифікація інвестицій наведена у праці І.К. Бланка [3, с. 75], де всі інвестиції класифікуються за такими ознаками: за об'єктами вкладення, характером участі в інвестиційному процесі; за відтворювальною спрямованістю; за рівнем залежності від доходів; за відношенням до інвестора; за періодом здійснення; за сумісністю здійснення; за рівнем прибутковості; за рівнем інвестиційного ризику; за рівнем ліквідності; за формами власності капіталу, що інвестується; за характером використання капіталу в інвестиційному процесі; за регіональними джерелами залучення капіталу; за регіональною спрямованістю капіталу, що інвестується; за галузевою спрямованістю.

У науковій літературі наведені й інші класифікації інвестицій [8, с. 40]. На наш погляд, усі вони мають право на життя як у практичному плані, так, і особливо, в плані науковому, оскільки дають змогу детальніше проводити аналіз з метою підвищення ефективності їх використання. Але в сучасних умовах цих класифікацій явно недостатньо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, цілі і завдання державного управління розвитком інвестиційних процесів відрізняються від цілей і завдань управління функціонуванням цих процесів. У більшості наукових публікацій розглядаються, перш за все, поточні питання державної підтримки інвестиційної діяльності. Не зменшуючи їх значення і необхідність, відзначимо, що для реалізації ефективної державної політики необхідно детально розглянути управління розвитком інвестиційних процесів і сформувати механізм такого управління з урахуванням специфіки розвитку окремих регіонів України.

В умовах реформування української економіки необхідні нові підходи до наукової розробки і практичної реалізації концепції управління регіональними інвестиційними процесами, за допомогою яких можна забезпечити активізацію інвестиційних процесів усієї країни.

Література:

1. Богатырев А. Инвестиционное право. — М.: Российское право, 1992. — 272 с.
2. Бромовия М. Анализ экономической эффективности капиталовложений: пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 193 с.
3. Демидович В.В. Формування державної політики розвитку інвестиційної діяльності в Україні // Держава та регіони. — 2005. — № 2. — С. 74—78. (Серія: Державне управління).
4. Ендовицкий Д.А. Комплексный анализ и контроль инвестиционной деятельности: методология и практика / Под ред. Л.Т. Гиляровой. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 400 с.
5. Корецький М.Х. Удосконалення підходів до оподаткування прибутку підприємств як елементу інвестиційного розвитку економіки // Держава та регіони. Серія: Державне управління. — 2005. — № 1. — С. 58—74.
6. Кэмпбелл Р., Макконнелл К., Стенли Л., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика. — Т.1. — М.: Республика, 1992. — 642 с.
7. Мерзляк А.В. Механізми державного управління іноземними інвестиціями: монографія. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 300 с.
8. Симоненко Л.І. Інвестиційний процес в Україні в умовах перехідної економіки // Фінанси України. — 1998. — № 8. — С. 35—41.
9. Шляхи підвищення інвестиційної діяльності в Україні: монографія / За заг. ред. В.Г. Федоренка — К., 2003. — С. 154.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2009 р.